

พื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติเมียนมา ลาว กัมพูชา
ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
Social Space of Transnational Migrant Workers
from Myanmar, Lao PDR, Cambodia in Bangkok
and Adjacent Provinces

ธนารดี คำยา^{1*}

Tanaradee Khumya^{1*}

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
กรุงเทพมหานคร 19000

¹ Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences,
Kasetsart University, Bangkok 19000

*Corresponding author: fsocnku@ku.ac.th

Received: October 12, 2022; Revised: March 27, 2023; Accepted: April 4, 2023

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาพื้นที่ทางสังคมของแรงงานเมียนมา ลาว และกัมพูชา โดยใช้แนวคิดการย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายผู้คน และพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางสังคมในการศึกษานี้หมายถึง ขอบเขตและอิสระในการดำเนินชีวิตในสังคมซึ่งอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของอำนาจและตำแหน่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งประกอบสร้างด้วยลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ สังคมและเครือข่าย และรูปแบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในสังคม แรงงานข้ามชาติในการศึกษาครั้งนี้เป็นกลุ่มแรงงานเมียนมา ลาว และกัมพูชา จำนวน 278 คน โดยเก็บข้อมูลด้วยรูปแบบการสัมภาษณ์ที่ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างแปลเป็น 3 ภาษา คือ ภาษาเมียนมา ลาว และกัมพูชา โดยใช้สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive Statistics) การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของข้อมูล และสถิติ F-test

ผลการศึกษาพบว่า โดยรวมแรงงานทั้งหมดมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมเท่ากับ 17.57 คะแนน (คะแนนสูงสุดเท่ากับ 35 คะแนน) เมื่อพิจารณาตามสัญชาติพบว่า แรงงานลาวมีพื้นที่ทางสังคมในประเทศไทยสูงที่สุด คือ 20.32 คะแนน รองลงมาคือ แรงงานกัมพูชา 17.0 คะแนน และแรงงานเมียนมา 16.9 คะแนน เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมจำแนกตามเพศและสัญชาติ พบว่า แรงงานหญิง สัญชาติลาวมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุดและสูงกว่าแรงงานหญิงและแรงงานชายสัญชาติอื่น รวมถึงสูงกว่าแรงงานชายสัญชาติเดียวกัน

คำสำคัญ: แรงงานข้ามชาติ การย้ายถิ่น พื้นที่ทางสังคม

Abstract

This study examines the social space of Myanmar, Lao and Cambodian workers using the concepts of migration, mobility, and social space. The social space in this study is defined as boundaries and freedom to live in a society that is under the relationship of power and the position of power relations which is made up of natural (physical, geographical) social and network and relationship patterns in society. This study used semi-structured interviews with 278 Myanmar, Cambodia and Laos migrant workers. The questions for interviews were translated into 3 languages: Myanmar, Lao and Cambodian. Descriptive Statistics, Mean Analysis, Standard Deviation of Data and F-test Statistics were used. A numerical measure of social space was calculated which the maximum score is 35.

The study shows that the overall mean social space is 17.6. Lao workers have the highest measure of social space in Thailand, at 20.3, followed by Cambodian workers (17.0) and Myanmar workers (16.9). Considering social space by gender and nationality, Lao female workers scored highest. Their scores were and significantly higher than Lao male workers.

Keywords: Transnational Migrant, Migration, Social Space

บทนำ

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางแห่งการย้ายถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สืบเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและความต้องการแรงงานที่มีทักษะฝีมือน้อยมีมากขึ้น (องค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐานและศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย, 2556) จากการคาดประมาณจำนวนแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน 3 ประเทศ คือ แรงงานเมียนมา ลาวและกัมพูชา ระหว่างปีพ.ศ. 2552-2553 มีจำนวนประมาณ 2.5 ล้านคน (Huguet et al., 2011) ในปีพ.ศ. 2558 มีแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตทำงานในประเทศไทย มีจำนวน 1,445,575 คน ขณะที่ข้อมูลแรงงานจดทะเบียนที่ได้รับอนุญาตทำงานจากทั้ง 3 ประเทศ ณ ปีพ.ศ. 2558 พบว่า มีจำนวนเพียง 1,271,170 คน โดยแรงงานเมียนมา มีจำนวนสูงที่สุด คือ 992,983 คน รองลงมาคือ แรงงานกัมพูชา 210,207 คน และแรงงานลาว มีจำนวนน้อยที่สุด คือ 67,980 คน (สำนักงานบริหารแรงงานต่างด้าว, 2558) จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของแรงงานจากทั้ง 3 ประเทศที่มีต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในปัจจุบัน รวมถึงการเตรียมรับความพร้อมในการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

แม้ว่าความสนใจในประเด็นแรงงานข้ามชาติจะมีมากขึ้น แต่งานวิจัยที่เกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติในช่วงแรกจะมุ่งเน้นไปที่ปัญหา อุปสรรคของแรงงานข้ามชาติในการทำงานในประเทศไทย ผลกระทบที่ประชาชนคนไทยได้รับจากแรงงาน (กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ, 2543; กฤตยา อาชวนิจกุล, 2544) ขณะที่ประเด็นทางด้านพื้นที่ทางสังคม (Social Space) เป็นประเด็นที่ไม่ได้มีการศึกษามากนัก เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในกลุ่มแรงงานเองและระหว่างแรงงานกับคนไทยผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ปลายทาง เครือข่ายทางสังคม ความก้าวหน้าในอาชีพ การเปลี่ยนแปลงอาชีพและที่พักอาศัย การพักผ่อนหย่อนใจของกลุ่มแรงงาน และพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มแรงงาน ซึ่งประเด็นในด้านพื้นที่ทางสังคมน่าจะเป็นคำตอบที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงกลไกและรูปแบบ วิถีชีวิตของแรงงานข้ามชาติได้ชัดเจนมากขึ้น และแนวทางในการส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีอยู่ภายใต้กรอบภายในสังคมที่สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากกว่าเดิม อันเนื่องมาจากการพัฒนาประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ตัวอย่างการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางสังคม เช่น การศึกษาของ Bylander (2019) วิเคราะห์จากแรงงานกัมพูชา เมียนมา ลาว และเวียดนาม โดยพบว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติที่มีเอกสารใบอนุญาตการทำงานที่ครบถ้วน จะได้ค่าจ้างและสภาพการทำงานที่ดีกว่าแรงงานที่มีเอกสารใบอนุญาตการทำงานที่ไม่ครบถ้วน ขณะที่ Sampson et al. (2020) สัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาในไทย 49 คน

พบว่า แรงงานทุกคนกล่าวว่าเอกสารใบอนุญาตทำงานเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้พวกเขา รู้สึกปลอดภัยในประเทศไทย หากไม่มีใบอนุญาตทำงาน พวกเขาได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายน้อยมาก และนายจ้างย่อมมีอำนาจในการกระทำสิ่งที่ไม่ถูกกฎหมาย โกง หรือปฏิบัติต่อแรงงานอย่างไร้มนุษยธรรม

การศึกษาค้นคว้าสนใจศึกษาแรงงานเมียนมา ลาว และกัมพูชา เนื่องจากเป็นแรงงานที่มีสัดส่วนมากที่สุดในประเทศไทยจากกลุ่มประชาคมอาเซียน โดยมุ่งศึกษาประเด็นเรื่องพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของพื้นที่ทางสังคมของแรงงาน เมียนมา ลาว กัมพูชา และความสัมพันธ์ของมิติเชื้อชาติ มิติลักษณะส่วนบุคคล และมิติด้านการทำงานต่อพื้นที่ทางสังคม ซึ่งองค์ความรู้ในด้านนี้ยังมีอยู่ในวงจำกัด พื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าครอบคลุมเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เนื่องจากเป็นพื้นที่ปลายทางหลักของแรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพื้นที่ทางสังคมของแรงงานเมียนมา ลาว กัมพูชา ในกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑล
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของพื้นที่ทางสังคมของแรงงาน เมียนมา ลาว กัมพูชา และความสัมพันธ์ของมิติเชื้อชาติ มิติลักษณะส่วนบุคคล และมิติด้านการทำงานต่อพื้นที่ทางสังคมของแรงงานเมียนมา ลาว กัมพูชา

แนวคิดในการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายพื้นที่ และพื้นที่ทางสังคม

ในปัจจุบันการย้ายถิ่น (Migration) และการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ (Mobility) กลายเป็นความจำเป็นและมีความสำคัญมากขึ้นทั่วทุกภูมิภาคของโลกซึ่งสะท้อนการเพิ่มขึ้นของอิสรภาพในการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง (Urry, 2011) สำหรับ Fellmann et al. (1997) ได้แบ่งการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ (Mobility) ซึ่งรวมไปถึงการย้ายถิ่นเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) การเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ในชีวิตประจำวัน เช่น การเดินทางไปทำงาน 2) การเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ในระยะยาว คือ การย้ายจากถิ่นฐานเดิมไปยังถิ่นฐานใหม่ ซึ่งการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ทั้งสองนี้มีความเกี่ยวข้องกับการรับรู้เชิงพื้นที่ (Space) ผนวกกับการกระทำที่เป็นการตอบสนองต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต่าง ๆ

Faist (2013:1638) ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ในการเคลื่อนย้ายแบบใหม่ของสังคมโลกปัจจุบันว่ามีความเกี่ยวข้อง 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดเรื่องการข้ามชาติ (transnational approach) โดย “พื้นที่ทางสังคม” (Social space) มีความสำคัญในการทำ ความเข้าใจต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คน และแนวคิดเกี่ยวกับสังคมเครือข่าย (Network society) ที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงระหว่างพลวัตของโลกกับความเป็นท้องถิ่น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คน ทุน สิ่งของ และข้อมูลข่าวสาร

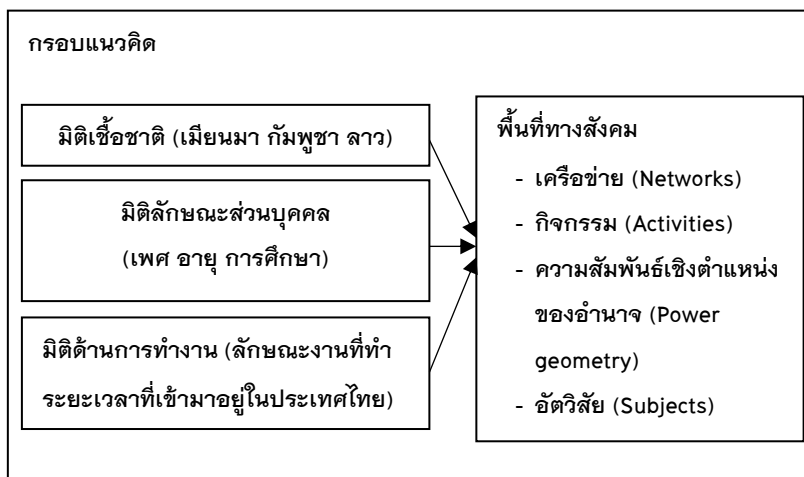
กาญจนา แก้วเทพ (2549) รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคมไว้ว่า พื้นที่ทางสังคมนั้นเป็นพื้นที่ซึ่งบรรจุไปด้วยความแตกต่างหลากหลายทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่เป็นผลผลิตทางสังคมรวมถึงเครือข่าย (ในที่นี้หมายถึงการติดต่อสื่อสาร) และเส้นทางที่ซึ่งเป็น สิ่งอำนวยความสะดวกต่อการแลกเปลี่ยนสรรพสิ่งและข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการแลกเปลี่ยนเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย

แม้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในกลุ่ม นักวิชาการด้านภูมิศาสตร์สังคม และนักสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ แต่ตัวชี้วัดหรือกรอบในการศึกษาเรื่องพื้นที่ทางสังคมยังคงค่อนข้างเป็นนามธรรม ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากพื้นที่ทางสังคมมีความหมายในเชิงนามธรรมซึ่งยากแก่การวัดหรือประเมิน Wiley et al. (2010) เสนอว่า องค์ประกอบในการศึกษาพื้นที่สังคมอาจประกอบด้วย 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การรวมตัว (Assemblages) คือการรวมตัวกันผ่านเครือข่ายหรือกิจกรรม เพื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นการเพิ่มผลผลิต เพื่อขยายความรู้ พัฒนาเทคโนโลยี สร้างความเป็นชุมชน และความเป็นเอกภาพ 2) เครือข่าย (Networks) คือ เครือข่ายทางสังคม เครือข่ายทางภูมิศาสตร์ เครือข่ายทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นเครือข่ายที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนให้เข้าไปสู่การรวมตัวกัน 3) กิจกรรม (Activities) คือ การปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งกิจกรรมส่วนบุคคลและกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่บุคคลเข้าร่วม 4) อัตวิสัย (Subjects) คือ ความคิด การรับรู้ส่วนบุคคลที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการนิยาม ทัศนคติ รวมทั้งตำแหน่งในความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม

กรอบแนวคิด

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ การย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายทางพื้นที่ พื้นที่ทางสังคม และการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งที่จะตอบคำถามในการวิจัยว่า พื้นที่ทางสังคมของแรงงานเมียนมา ลาว และกัมพูชาในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล มีลักษณะอย่างไร และมีความแตกต่างกันอย่างไร ทั้งนี้พื้นที่ทางสังคมในการศึกษานี้ ประยุกต์ใช้แนวคิดของ Wiley et al. (2010) โดยในการศึกษาครั้งนี้ พื้นที่ทางสังคม หมายถึง ขอบเขตและความเป็นอิสระในการใช้ชีวิตทางสังคมที่เชื่อมโยงของแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติกับผู้อื่น ทั้งต่อกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยกันเองและต่อคนไทยในประเทศปลายทางของการย้ายถิ่น รวมถึงเครือข่าย กิจกรรม ความสัมพันธ์เชิงตำแหน่งของอำนาจ และอัตวิสัย เช่น ผัสสะต่อสถานที่ ความรู้สึกต่อประเทศตนเองและต่อประเทศไทย

โดยประเด็นที่จะนำเสนอถึงความเกี่ยวข้องของพื้นที่ทางสังคม 3 มิติสำคัญ ประกอบด้วย มิติเชื้อชาติ มิติลักษณะส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา และมิติด้านการทำงานของแรงงานข้ามชาติ ได้แก่ ลักษณะงานที่ทำ ระยะเวลาการทำงาน ระยะเวลาที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยภายใต้บริบทของกฎเกณฑ์/กฎระเบียบของภาครัฐต่อแรงงานข้ามชาติ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามเวลา

วิธีการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ เมียนมา ลาว และกัมพูชา จำนวน 278 คน ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน พ.ศ. 2561 ทั้งนี้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์ของแต่ละสัญชาติคำนวณตามสัดส่วนของแรงงานจากแต่ละประเทศที่ทำงานในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ณ ปีพ.ศ. 2558 (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2558) โดยพบว่า จำนวนแรงงานเมียนมา มีจำนวน 410,460 คน แรงงานกัมพูชา มีจำนวน 107,843 คน และแรงงานลาว มีจำนวน 39,226 คน โดยปรับสัดส่วนเพื่อความเหมาะสมในการเปรียบเทียบข้อมูลเชิงปริมาณของแรงงานทั้ง 3 สัญชาติ ทั้งนี้สัมภาษณ์ได้ทั้งหมด 278 คน เป็นแรงงานเมียนมา จำนวน 150 คน แรงงานลาว 76 คน และแรงงานกัมพูชา 52 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 54.0, 27.3 และ 18.7 ตามลำดับ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

รูปแบบการสัมภาษณ์ เป็นการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure interviews) โดยจัดทำเป็น 3 ภาษา คือ ไทย เมียนมา และกัมพูชาในการเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์โดยพนักงานสัมภาษณ์ที่มีเชื้อชาติตามแรงงาน ยกเว้นแรงงานลาวซึ่งสามารถสื่อสารกับพนักงานสัมภาษณ์ไทยได้เป็นอย่างดี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างเริ่มจากวิธีการแบบ Snowball sampling จากสถานที่ทำงาน เช่น ตลาดมหาชัย ย่านที่พักของแรงงานเมียนมาในกรุงเทพมหานคร ย่านที่พักในอำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร บริเวณตลาดไทและที่พัก ในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี สถานที่ที่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันของแรงงานข้ามชาติ เช่น สวนจตุจักร และบริษัทจัดงานให้กับนายจ้างรายย่อยในกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังได้ขอความอนุเคราะห์จากมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อช่วยเหลือในการลงพื้นที่และหาสามในการแปลระหว่างการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ เมียนมา ลาว และกัมพูชา ใช้สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive Statistics) การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของข้อมูล และสถิติ F-test

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของแรงงานข้ามชาติ 3 สัญชาติ

จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ 3 สัญชาติ ได้แก่ แรงงานเมียนมา แรงงานลาว และแรงงานกัมพูชา จำนวน 278 คน แรงงาน 3 สัญชาติในการศึกษารั้งนี้มีคุณลักษณะโดยสังเขปดังนี้ คือ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นแรงงานหญิง คิดเป็นร้อยละ 60.8 ขณะที่แรงงานชาย คิดเป็นร้อยละ 39.2 สำหรับสัญชาติและชาติพันธุ์ของแรงงานในการศึกษารั้งนี้ แรงงานส่วนใหญ่มาจากประเทศเมียนมา สัญชาติเมียนมา คิดเป็นร้อยละ 54 รองลงมาคือแรงงานจากประเทศกัมพูชาสัญชาติกัมพูชา คิดเป็นร้อยละ 27.3 และแรงงานสัญชาติลาว คิดเป็นร้อยละ 18.7 ด้านอายุ แรงงานที่อายุน้อยที่สุดมีอายุ 16 ปี และแรงงานที่อายุมากที่สุดมีอายุ 56 ปี อายุเฉลี่ยของแรงงานทั้งหมด คือ 29.2 ปี

ด้านการศึกษา แรงงานที่จบการศึกษาระดับมัธยมมีสัดส่วนส่วนสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48.6 รองมาคือระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 32.0 ไม่ได้รับการศึกษา คิดเป็นร้อยละ 16.2 และระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 2.5 สำหรับสถานภาพสมรส แรงงานส่วนใหญ่สมรสแล้ว คิดเป็นร้อยละ 61.9 ขณะที่เป็นโสด คิดเป็นร้อยละ 34.9 มีเพียงร้อยละ 3.2 ที่มีสถานะหย่า/เลิก และหม้าย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพื้นที่ทางสังคมของแรงงาน เมียนมา ลาว กัมพูชา ในกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑล

ในการวิเคราะห์คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคม (ตารางที่ 1) ได้รวมคะแนนจากข้อคำถามทั้งหมด 52 ข้อ จากข้อคำถามเชิงบวก 35 ข้อ ได้แก่ ความพึงพอใจต่อนายจ้าง สวัสดิการที่ได้รับจากนายจ้าง การมีหนังสือเดินทาง/ใบอนุญาตทำงาน และบัตรสิทธิรักษาพยาบาล การติดต่อและมีกิจกรรมร่วมกับคนสัญชาติเดียวกันและคนไทย ความรู้สึกต่อประเทศไทย ซึ่งคำตอบเชิงบวกทุกข้อ โดยให้ค่าคะแนน คือ ถ้าตอบใช่เท่ากับ 1 คะแนน ถ้าไม่ใช่เท่ากับ 0 คะแนน และข้อคำถามเชิงลบ 17 ข้อ ได้แก่ การประสบปัญหาทักนายจ้างหรือครอบครัวนายจ้าง การประสบเหตุการณ์ที่คนไทยประพฤติไม่ดีหรือล่วงละเมิดแรงงาน การเคยถูกเจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือตำรวจจับกุมตัว โดยให้ค่าคะแนน คือ ถ้าไม่เคยเท่ากับ 0 คะแนน ถ้าเคยเท่ากับ -1 คะแนน ดังนั้น โดยรวมจากทั้งข้อคำถามเชิงบวกและข้อคำถามเชิงลบ คะแนนสูงสุดเท่ากับ 35 คะแนน และคะแนนต่ำสุดเท่ากับ -17 คะแนน

2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของพื้นที่ทางสังคมของแรงงาน เมียนมา ลาว กัมพูชา และความสัมพันธ์ของมิติเชื้อชาติ มิติลักษณะส่วนบุคคล และมิติด้านการทำงานต่อพื้นที่ทางสังคมของแรงงานเมียนมา ลาว กัมพูชา

จากการวิเคราะห์คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมจำแนกตามสัญชาติ (ตารางที่ 1) พบว่า โดยรวมแรงงานทั้งหมดมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมเท่ากับ 17.57 คะแนน เมื่อพิจารณาตามสัญชาติพบว่า แรงงานลาวมีพื้นที่ทางสังคมในประเทศไทยสูงที่สุด คือ 20.32 คะแนน รองลงมา คือแรงงานกัมพูชา 17 คะแนน และแรงงานเมียนมา 16.86 คะแนน ซึ่งแรงงานเมียนมาและกัมพูชาโดยรวมมีคะแนนไม่ต่างกันมากนัก สะท้อนให้เห็นว่าโดยภาพรวมแรงงานลาวมีพื้นที่ทางสังคมที่กว้างขวางกว่าแรงงานกัมพูชาและแรงงานเมียนมา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจมาจากภาษาและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับไทย การติดต่อปฏิสัมพันธ์กับคนไทย รวมถึงการได้รับการปฏิบัติด้านสิทธิต่าง ๆ อาจอยู่ในสถานที่ที่ดีกว่าแรงงานกัมพูชาและเมียนมา ขณะที่เมื่อพิจารณาประเด็นด้านเพศของแรงงานโดยรวม พบว่า แรงงานหญิงมีคะแนนพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าผู้ชาย คือ 18.50 คะแนนเปรียบเทียบกับ 15.96 คะแนน

สำหรับกลุ่มอายุต่อคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุด คือ กลุ่มอายุ 20-29 ปี และคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมได้ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น กลุ่มอายุ 50 ปีขึ้นไปมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมต่ำที่สุด คือ 13.75 คะแนน

ส่วนในด้านระดับการศึกษาพบว่า คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงขึ้นตามระดับการศึกษาที่สูงขึ้น โดยพบว่าแรงงานที่มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุด คือ 20.6 คะแนน อีกทั้งระดับการศึกษา มีความสอดคล้องกับพื้นที่ทางสังคม คือ ยิ่งการศึกษาสูงพื้นที่ทางสังคมก็สูงตามไปด้วย

สำหรับระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยพบว่า แรงงานที่อยู่ในประเทศไทยระยะยาวจะมีคะแนนพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าแรงงานที่อยู่ระยะสั้น โดยแรงงานที่อยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป มีคะแนนพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุด คือ 18.36 คะแนน รองลงมาคือ 5-9 ปี มีคะแนนเฉลี่ย 17.89 คะแนน และต่ำกว่า 5 ปี มีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมต่ำที่สุด คือ 16.83 คะแนน ส่วนลักษณะงานปัจจุบันพบว่า แรงงานที่ทำงานในโรงงานมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุด คือ 19.5 คะแนน

ตารางที่ 1 คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมจำแนกลักษณะส่วนบุคคลของแรงงาน

ลักษณะส่วนบุคคล	คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคม	จำนวน	ค่าเบี่ยงเบนเฉลี่ยมาตรฐาน
เชื้อชาติ/สัญชาติ			
เมียนมา	16.86	105	6.43
กัมพูชา	17.03	68	4.82
ลาว	20.32	41	5.26
รวม	17.57	214	5.87
F=5.797 Sig=0.004			
เพศชาย			
เมียนมา	15.08	38	7.71
กัมพูชา	16.67	33	4.98
ลาว	17.43	7	4.79
รวม	15.96	78	6.44
เพศหญิง			
เมียนมา	17.87	67	5.38
กัมพูชา	17.37	35	4.72
ลาว	20.91	34	5.22
รวม	18.50	136	5.33
F=9.637 Sig= 0.002			
อายุ			
16-19 ปี	16.11	18	6.83
20-29 ปี	18.36	101	5.38
30-39 ปี	17.58	65	5.79
40-49 ปี	16.12	26	7.16
50 ปีขึ้นไป	13.75	4	2.06
รวม	17.57	214	5.87
F=1.569 Sig= 0.184			

ตารางที่ 1 คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมจำแนกลักษณะส่วนบุคคลของแรงงาน (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล	คะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคม	จำนวน	ค่าเบี่ยงเบนเฉลี่ยมาตรฐาน
ระดับการศึกษา			
ไม่ได้รับการศึกษา	16.38	32	6.08
ประถมศึกษา	17.29	72	5.70
มัธยมต้น/ปลาย	18.01	104	5.85
ปริญญาตรี	20.60	5	7.99
รวม	17.58	213	5.89
F=1.130 Sig= 0.338			
ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในไทย			
0-4 ปี	16.83	88	5.42
5-9	17.89	70	6.39
10 ปีและมากกว่า (สูงสุด 27 ปี)	18.36	56	5.84
รวม	17.57	214	5.87
F=1.307 Sig= 0.273			
ลักษณะงานปัจจุบัน			
รับจ้างทั่วไป	15.97	36	7.57
ทำงานโรงงาน	19.50	44	5.05
ทำงานเกี่ยวกับประมง	17.55	11	6.62
/อาหารทะเล			
งานรับใช้ในบ้าน/	16.96	25	5.69
ทำความสะอาด			
ทำงานในร้านอาหาร	17.00	19	5.24
ทำงานช่วยงานในร้าน/ในตลาด	17.68	71	5.45
งานก่อสร้าง/ช่าง	14.67	3	4.93
ธุรกิจของตัวเอง/พนักงานขับรถ	17.80	5	5.26
รวม	17.57	214	5.87
F= 1.243 Sig= 0.281			

อภิปรายและสรุปผล

การวิเคราะห์พื้นที่ทางสังคมจำแนกตามเพศและสัญชาติ พบว่า โดยรวมรายงานทั้งหมดมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมเท่ากับ 17.57 คะแนน (คะแนนรวม 35 และคะแนนต่ำสุด -17) เมื่อพิจารณาตามสัญชาติพบว่า แรงงานลาวมีพื้นที่ทางสังคมในประเทศไทยสูงที่สุดคือ 20.32 คะแนน รองลงมาคือแรงงานกัมพูชา 17 คะแนน และแรงงานเมียนมา 16.86 คะแนน ซึ่งแรงงานเมียนมาและกัมพูชา โดยรวมมีคะแนนไม่ต่างกันมากนัก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแรงงานลาวในฐานะที่ไม่มีอุปสรรคในการใช้ภาษาในประเทศไทยย่อมส่งผลให้การใช้ชีวิตในไทยไม่ยากลำบากมากนัก สามารถมีปฏิสัมพันธ์หรือมีกิจกรรมร่วมกับคนไทยได้อย่างไม่มีปัญหา เช่นเดียวกับที่พบในการศึกษาของ มณฑานต์ ฉิมมาลี และพัชรารัตน์ วงศ์บุญสิน (2557) ที่พบว่า แรงงานลาวเป็นแรงงานที่มีความสามารถทางภาษาไทยมากที่สุดตั้งแต่ย้ายถิ่นเข้ามาไทยเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานเมียนมาและกัมพูชา

เมื่อพิจารณาเพศของแรงงานโดยรวม พบว่า แรงงานหญิงมีคะแนนพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าผู้ชาย คือ 18.5 คะแนนเปรียบเทียบกับ 15.96 คะแนน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้หญิงมีความอ่อนน้อมและความยืดหยุ่นในการปรับตัวเข้ากับสังคมปลายทางในประเทศไทยได้ดีกว่าแรงงานชาย มีปฏิสัมพันธ์ต่อผู้อื่น ๆ ดีกว่าแรงงานชาย รวมไปถึงนำไปสู่การต่อรองสิทธิต่าง ๆ ได้ดีกว่าแรงงานชาย

เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมจำแนกตามเพศและสัญชาติ พบว่า แรงงานหญิงสัญชาติลาวมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุดและสูงกว่าแรงงานหญิงและแรงงานชายสัญชาติอื่น รวมถึงสูงกว่าแรงงานชายสัญชาติเดียวกัน ขณะที่พบว่าแรงงานหญิงเมียนมามีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าแรงงานชายเมียนมาเกือบ 3 คะแนน แม้ในข้อมูลพื้นฐานด้านรายได้ ค่าจ้าง และชั่วโมงการทำงาน แรงงานหญิงจะอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่าแรงงานชาย แต่แรงงานหญิงกลับมีพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าแรงงานชาย สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของแรงงานหญิงต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่ปลายทางของแรงงานหญิงที่ดีกว่าแรงงานชาย ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากทัศนคติของคนไทยที่เปิดรับแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย

สำหรับอายุที่พบว่ากลุ่มอายุ 50 ปีขึ้นไป มีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมต่ำที่สุด คือ 13.75 คะแนน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากอายุที่มากขึ้นอาจมีความวิตกกังวลในการใช้ชีวิตมากกว่าแรงงานหนุ่มสาว และมีการติดต่อกับปฏิสัมพันธ์กับคนไทยอาจน้อยกว่า ดังนั้น ความรู้สึกลดประเทศไทยอาจมีลักษณะที่เปิดกว้างน้อยกว่าแรงงานที่อายุน้อยกว่า ในด้านการศึกษาที่พบว่า ยิ่งการศึกษาสูงพื้นที่ทางสังคมก็สูงตามไปด้วย ในส่วนนี้อาจเกี่ยวข้องกับการศึกษาย่อมส่งผล

ให้แรงงานมีความรู้ในการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ในสังคมได้ดีกว่าแรงงานที่มีการศึกษาน้อย ขณะที่แรงงานที่มีการศึกษาสูงย่อมมีแนวโน้มในการใช้ชีวิตที่อิสระมากกว่าแรงงานที่มีการศึกษาน้อย เมื่อพิจารณาด้านระยะเวลาที่อยู่อาศัยในไทยพบว่า แรงงานที่อยู่ในประเทศไทยระยะยาวจะมีคะแนนพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าแรงงานที่อยู่ระยะสั้น การที่แรงงานที่อยู่ยาวนานมีพื้นที่ทางสังคมมากกว่าแรงงานที่อยู่ประเทศไทยในระยะสั้น เนื่องจากเมื่ออยู่ยาวนานย่อมมีความคุ้นเคยกับพื้นที่ปลายทาง มีช่องทางในการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้ง่ายกว่า ติดต่อกับคนไทยและนายจ้างได้ คล่องตัวกว่าผู้ที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ส่วนลักษณะงานปัจจุบันพบว่า แรงงานที่ทำงานในโรงงานมีคะแนนเฉลี่ยพื้นที่ทางสังคมสูงที่สุด เนื่องจากในโรงงานย่อมได้รับสิทธิสวัสดิการตามกฎหมายส่งผลให้เกิดความปลอดภัยต่อแรงงาน มีความมั่นใจในการติดต่อกับคนภายนอก ขณะที่พบว่าแรงงานรับจ้างทั่วไป แรงงานก่อสร้างและช่าง มีคะแนนพื้นที่ทางสังคมค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ นายจ้างอาจไม่รับผิดชอบต่อสวัสดิการด้านต่าง ๆ เท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติการ และการศึกษาต่อยอด

นโยบายด้านการบริหารแรงงานข้ามชาติควรให้ความสำคัญถึงความแตกต่างของแรงงานทั้ง 3 สัญชาติ รวมถึงอาจพัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครทั้งไทยและแรงงานจากทั้ง 3 สัญชาติในการให้ความช่วยเหลือด้านการแก้ปัญหาและการดำเนินชีวิตในประเทศไทยได้อย่างเหมาะสม

สำหรับการศึกษาต่อยอด เนื่องจากผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า แรงงานหญิงมีพื้นที่ทางสังคมสูงกว่าแรงงานชาย การศึกษาต่อยอดอาจศึกษาทัศนคติของคนไทยในการเปิดรับต่อแรงงานตามเพศและสัญชาติว่ามีลักษณะอย่างไร และมีแนวโน้มเป็นอย่างไร

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนการทำวิจัยจาก ทุนอุดหนุนวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 และขอขอบคุณมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) จังหวัดสมุทรสาคร ในการให้ความช่วยเหลือด้านการเก็บข้อมูลแรงงาน

เอกสารอ้างอิง

- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2544). ปัญหาการจัดการผู้อพยพจากประเทศพม่า. ใน อัมพร จิรัฐติกร (บรรณาธิการ). **ไทยกับพม่า: ข้อควรทำและไม่ควรทำ**. กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา 5 ภูมิภาค, 132–166.
- กฤตยา อาชวนิจกุลและคณะ. (2543). **เพศ อณามัยเจริญพันธุ์และความรุนแรง: ประสบการณ์ชีวิตของแรงงานอพยพจากประเทศพม่า**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์.
- มนทกานต์ ฉิมมามี และพัชราวลัย วงศ์บุญสิน. (2557). ทูทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์ของแรงงานข้ามชาติพม่า ลาว และกัมพูชา หลังย้ายถิ่นมาในประเทศไทย. **วารสารวิจัยสังคม**, 37(2), 195–242.
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. (2558). **วารสารสถิติจำนวนคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานชั่วคราวจากอานาจักร ประจำปี 2558**. จาก <http://wp.doe.go.th/wp/images/statistic/sy/sy2557.pdf>.
- องค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐานและศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย. (2556). **การเปลี่ยนแปลง รูปแบบการย้ายถิ่นของแรงงานพม่าและผลกระทบต่อประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: องค์การเพื่อการโยกย้ายประเทศเพื่อการตั้งถิ่นฐานสำนักงานกรุงเทพฯ ประเทศไทย.
- Bylander, M. (2019). Is regular migration safer migration? Insights from Thailand. **Journal on Migration and Human Security**, 7(1), 1–18.
- Faist, T. (2013). The mobility turn: a new paradigm for the social sciences?. **Ethnic and Racial Studies**, 36(11), 1637–1646.
- Fellmann, J. D., Arther, G., & Judith, G. (1997). **Human Geography Landscape of human activities**. New York: McGraw–Hill.
- Huguet, J., Chamratrithong, A., & Richter, K. (2011). Thailand Migration Profile in JW Huguet, A. Chamratrithong (eds), **Thailand Migration Report 2011**. Bangkok: International Organization for Migration, 7–16.

- Sampson, I. A., Miles, G. M., & Piano, E. (2020). "Undocumented, unregistered and invisible": an exploratory study of the reasons for and effects of migrating to Thailand of Cambodian young people. **International Journal of Sociology and Social Policy**, 41(7), 862–874.
- Urry, J. (2011). **Mobilities: new perspectives on transport and society**. Surrey: Ashgate Publishing, Ltd.
- Wiley, S. B. C., Sutko, D. M., & Moreno Becerra, T. (2010). Assembling social space. **The Communication Review**, 13(4), 340–372.